

D'aquesta manera, podem, doncs, concloure assenyalant que *El dios de la modernidad* és una reflexió molt lúcida i completa al voltant d'una problemàtica que, en un moment com l'actual, en el qual la dinàmica de globalització posa

sobre la taula la pregunta al voltant del rol actual dels tradicionals hegemònics Estats nació, esdevé encara més rellevant.

Nàtalia Cantó i Milà

MARTÍNEZ VEIGA, Ubaldo.

La integración social de los inmigrantes extranjeros en España.

Madrid: Trotta, 1997.

Ubaldo Martínez Veiga ens ofereix una profunda anàlisi sobre els elements estructurants del procés migratori i sobre quins factors ajuden a explicar les condicions d'inserció en el mercat de treball que es troben els immigrants a la societat receptora.

L'autor extreu les dades d'una recerca sobre la integració social dels immigrants estrangers a Espanya, la qual va codirigir amb Alejandro Portes¹. L'estudi va centrar-se en uns col·lectius determinats d'immigrants —capverdians, dominicanes, gambians i marroquins—, a cinc indrets clau de la geografia espanyola on es concentren aquests grups —els capverdians, a El Bierzo; les dominicanes, al nord-oest de l'àrea metropolitana de Madrid; els gambians, a la comarca catalana del Maresme i els marroquins, a Alacant i a El Ejido—. Dues tècniques d'anàlisi aporten resultats complementaris i enriqueixen l'estudi: una primera fase d'observació participativa i una segona fase que consistí en una anàlisi estadística a partir d'un qüestionari que es va passar a 1.066 immigrants que residien a les àrees geogràfiques assenyalades.

Al llarg de la present obra s'estudien amb deteniment aquests quatre grups mitjançant una anàlisi comparativa. Ubaldo

Martínez Veiga empra exclusivament els resultats procedents de l'enquesta i els reforça amb l'anàlisi bibliogràfica de la literatura etnogràfica, històrica i econòmica de les societats d'origen dels col·lectius estudiats².

La primera part de l'obra constitueix una exhaustiva aproximació a cadascuna de les societats d'origen. Tal com argumenta l'autor, el coneixement d'aquest context de partida serveix per desmuntar la idea que els moviments migratoris són fenòmens passatgers que van en contra de l'estat «natural» de les societats d'origen i que, o bé no exerceixen cap mena d'influència sobre l'estructura social d'aquestes societats, o bé generen «anomia, desordre o disrupció social» (p. 130). Contràriament, els resultats demostren que els processos migratoris provoquen transformacions centrals en la configuració de les estructures socials de les societats d'origen, si bé el grau d'influència és diferent a cadascuna. En alguns casos, el procés migratori arriba a ser tan freqüent que sempre es presenta com una possibilitat a l'abast i forma part del món simbòlic de la cultura d'origen, tal com passa amb els gambians i les dominicanes. Martínez Veiga denomina aquesta intensa penetració *cultura de l'emigració*.

1. Conveni entre els ministeris d'Afers Socials, Interior i Treball i la Universidad Autónoma de Madrid, a través de l'Institut de Sociologia de Nuevas Tecnologías.
2. Els resultats del treball qualitatiu han estat recollits per altres membres de l'equip de recerca i ben aviat seran publicats.

En el cas dels gambians, per exemple, l'emigració és un principi bàsic i constitutiu de l'estructura social, de manera que és la pròpia organització del parentiu la que fa que els fills que no hereten les terres emigrin. El fenomen de la immigració també ha penetrat intensament en el sistema de valors de la República Dominicana, en tant que es constata com l'emigració té un paper clau en l'organització social de la unitat domèstica, caracteritzada per la mobilitat cap enfora dels seus membres —«unitat domèstica centrífuga» (p. 124)—. Per contra, si bé tant pels capverdians com pels marroquins el procés migratori també té incidències a l'estructura social, aquestes no són tan àmplies i extensives com en els dos casos anteriors.

Un dels aspectes essencials de l'estudi, derivat de l'anàlisi del context de partida, és l'existència de les xarxes migratòries, les quals permeten a l'autor traslladar la unitat d'estudi del fenomen des dels individus fins als conjunts d'individus relacionats entre si. D'aquesta manera, el fenomen migratori no s'explica com el resultat d'una decisió individual que es regeix per factors *push-pull* o per la llei d'oferta i demanda. L'autor adopta la terminologia d'Alejandro Portes (p. 131-132), segons la qual el procés migratori s'inicia a partir de l'existència d'una història prèvia de relacions polítiques i econòmiques establertes entre el país emissor i el país receptor («condicions inicials» o «macroestructura del procés migratori», p. 131), juntament amb altres fenòmens més microestructurals, l'element central dels quals són les xarxes migratòries.

L'autor centra bona part del segon capítol en l'estudi del pes i de les peculiaritats de les xarxes migratòries a cadascuna de les societats estudiades. Les relacions són el constitutiu bàsic de la xarxa; es tracta de relacions no creades ad hoc, les quals poden ser llaços de parentiu, d'amistat o simplement d'un origen geogràfic i cultural comú. Segons l'autor,

les xarxes tenen una base clarament instrumental, en tant que proporcionen el *capital social* necessari per emigrar i això facilita l'obtenció de treball, d'ajut i d'altres avantatges. Un cop més, la importància de les xarxes en tot procés migratori no es pot universalitzar, sinó que es tracta d'una qüestió de graus que varia a cada societat. Els fluxos migratoris de les dominicanes són clarament organitzats i estructurats a partir de les xarxes. En l'extrem contrari, l'autor presenta el cas del Marroc i de Gàmbia com a exponents de societats on les xarxes migratòries estan molt poc desenvolupades i on el fenomen migratori té lloc de forma menys estructurada. L'autor pronostica que quant més elevat sigui el grau de penetració de les xarxes en el procés migratori, més selectives seran les migracions. Així s'explica per què els immigrants marroquins, com que al Marroc no hi ha xarxes migratòries que reclutin persones determinades, presenten una distribució força semblant a la de la població marroquina, fenomen que l'autor qualifica de «desbordament».

La segona part de l'estudi s'ocupa d'un dels problemes centrals: les condicions de treball dels immigrants a la societat espanyola. Els resultats de l'enquesta revelen un estret nínxol laboral per als immigrants, confinats a sectors d'activitat deprestigiats com l'agricultura, el servei domèstic, la construcció, la mineria i la venda ambulants. A més a més, dins d'aquest ventall tan reduït de treballs, apareix una gran concentració d'efectius humans de la mateixa nacionalitat d'origen a la mateixa ocupació, *divisió ètnica del treball* (així ho assevera un 82% de les dominicanes al servei domèstic, un 82% dels capverdians a la mineria, un 48,1% dels marroquins i un 26,8% dels gambians a l'agricultura, un 28% dels gambians a la venda ambulants...) (p. 169). Martínez Veiga repassa les condicions d'accés i de treball dels immigrants a cadascun dels sectors d'activitat esmentats i, a grans trets, es pot concloure que executen les activitats més

«degradades, mal pagades i desqualificades» (p. 179).

L'autor reprèn la teoria de la segmentació del mercat de treball per explicar la posició subordinada que ocupen els immigrants en l'estructura ocupacional. Com que el nombre de llocs de treball disponibles en el sector primari és limitat respecte a la força de treball qualificada, els empresaris dissenyen estratègies discriminatòries en funció de la «raça», el «gènere» o la construcció d'habilitats, les quals impedeixen a determinats col·lectius sortir del sector secundari i permeten l'abatiment de costos i la divisió de la classe treballadora. És així com els «treballs secundaris» són ocupats bàsicament per les minories ètniques, les dones i els joves.

No obstant això, si bé sembla bastant evident que les característiques dels treballs dels immigrants permeten ubicar-los dins el mercat secundari, Martínez Veiga es qüestiona el valor heurístic de la teoria de la segmentació, en tant que els resultats obtinguts a les entrevistes revelen un mercat secundari discontinu, no homogeni, fortament segmentat internament, la qual cosa dificulta trobar criteris definidors comuns sobre quines feines pertanyen al mercat secundari i quines no. L'autor constata, per exemple, que tant a l'agricultura com al servei domèstic els immigrants ocupen aquells treballs més mal pagats i alhora més estables, mentre que a la construcció, els immigrants actuen com a mer «exèrcit de reserva» i només troben feina quan es tracta de les activitats més precàries i mal pagades. Martínez Veiga remarca la conveniència no tant d'identificar segments determi-

nats, sinó d'aïllar algunes variables clau (salari, estabilitat laboral...) i explicar les condicions laborals a partir d'aquestes. En definitiva, l'autor posa de manifest la necessitat de superar els plantejaments excessivament simplistes de la teoria dual del mercat de treball. Ara bé, al meu entendre, no ho resol de manera adequada, ja que acaba conclouent que no és possible identificar diferents segments dins de cada sector d'activitat. En aquest sentit, autors com Lorenzo Cachón³ superen la teoria dual mitjançant una teoria de la segmentació que té en compte els factors institucionals i que concep un mercat de treball dividit en una sèrie limitada de segments, diferenciats pels seus mecanismes de funcionament, en funció de la «desitjabilitat social»⁴ lligada a les condicions de treball.

Martínez Veiga no atribueix aquest estret nínxol laboral dels immigrants només a la discriminació empresarial i a la demanda específica de força de treball immigrant per a certes activitats (tal com passa amb la dona immigrant en el servei domèstic), sinó que creu que també hi intervenen les pròpies xarxes migratòries. A través de les xarxes flueix gran quantitat d'informació referent a salaris, qualitat i llocs de treball disponibles, així com també contactes entre empresaris i futurs assalariats, mitjançant la intermediació de tercers. D'aquesta manera, les xarxes no només estructuren l'oferta de força de treball, sinó també la demanda. Segons l'autor, la seva influència ajuda a entendre per què els nousvinguts són canalitzats cap a posicions on ja hi ha altres immigrants del mateix grup ètnic.

3. CACHÓN, L. (1995). «Marco institucional de la discriminación y tipos de inmigrantes en el mercado de trabajo en España». *REIS*, 60, p. 108-109.
4. Nivell d'acceptació de les condicions de treball, per sota del qual es tendeix a considerar les oportunitats d'ocupació com a «socialment» inacceptables. La desitjabilitat no és quelcom subjectiu, sinó un constructe social que varia al llarg del temps. Sabel (1985) s'aproxima al «nivell d'acceptació» a partir del concepte «carrera en el treball» o «visió del món». Des d'aquesta perspectiva, cada grup de treballadors té una idea diferent de l'èxit o de la carrera en el treball.

Martínez Veiga intenta donar resposta a si existeix complementarietat o competitivitat entre la força de treball autòctona i la immigrant. Es tracta d'un tema central en els debats actuals sobre la immigració, ja que s'acostuma a pensar, especialment en moments de recessió econòmica, que els immigrants treuen llocs de treballs als autòctons. Per a l'autor, els fonaments d'aquest debat no tenen sentit, perquè ha estat a partir de la crisi econòmica dels setanta que s'han deixat de considerar els immigrants com el motor fonamental del creixement econòmic i han començat a ser utilitzats com a «cap de turc», acusats de causar l'augment de l'atur.

L'autor es manifesta totalment contrari a la idea que l'arribada dels immigrants desplaça els nadius dels seus llocs de treball. Aquesta interpretació errònia, segons el propi Martínez Veiga, parteix de la premissa teòrica de concebre el treball com un «bé limitat» (p. 232-233) i, en conseqüència, de considerar les dues forces de treball —l'autòctona i la immigrant— perfectament intercanviables, de manera que quan un nadiu deixa un lloc de treball buit aquest és ocupat per un immigrant. Els resultats de l'enquesta revelen, en línies generals, la complementarietat dels dos grups. Els llocs de treball que passen a ocupar els immigrants es creen ad hoc o es redefeixen per a ells, perquè els empresaris s'aprofiten d'una mà d'obra disposada a acceptar salaris més baixos i condicions de treball pitjors. És a dir, sempre hi ha una dimensió de «creació» de l'ocupació i mai no esdevé una mera substitució. Immigrants i nadius utilitzen canals diferents d'integració en el mercat de treball i de mobilitat dins d'aquest. A més a més, tal com argumenta l'autor, l'experiència de països de vella immigració com França i Alemanya demostra que,

actualment, la presència de treballadors estrangers no només contribueix a crear ocupació, sinó que la seva absència, lluny de deixar disponibles llocs de treball per als autòctons, en destruiria molts.

Ara bé, l'autor deixa ben clar que d'aquest raonament no se'n deriva un dels postulats defensats per la teoria del mercat dual tradicional⁵, segons el qual els immigrants només accedeixen a aquells treballs que els autòctons han rebutjat i, en conseqüència, són sempre complementaris (p. 182). Els immigrants també poden ser substituïts dels autòctons en certs nivells. D'entrada, creu que la influència de les xarxes informals pot fer que l'assignació de llocs de treball segueixi una altra dinàmica i arribi fins i tot a dificultar l'accés per a la mà d'obra autòctona. A més a més, si bé la majoria dels immigrants s'ubiquen al mercat secundari, d'això no se'n deriva que es tracti de llocs de treball prèviament rebutjats pels autòctons i que no es produeixi competitivitat respecte a certs grups de nadius.

En definitiva, la tesi defensada per Ubaldo Martínez Veiga contempla la possibilitat de fer diverses combinacions de complementarietat i substitució entre grups d'immigrants i nadius, de manera que només l'anàlisi sistemàtica de cada cas concret pot determinar l'impacte dels immigrants en el mercat de treball.

A la tercera part del llibre, a partir de les anàlisis de fonts secundàries, l'autor intenta refutar algunes de les intuïcions sobre la propensió a emigrar des dels països del Tercer Món que, erròniament, es donen per vàlides. Enumeraré les que m'han semblat més rellevants. D'entrada, no hi ha evidència que les taxes d'emigració i les de creixement de població estiguin relacionades. Tampoc no s'observa cap relació entre taxes d'emigració i grau de pobresa a la societat d'origen. Al mateix

5. PIORE, M.J. (1971). «The dual labor market: theory and implications». A GORDON, D.M. (ed.). *Problems in Political Economy: An urban perspective*. Lexington: DC, Heath.

temps, les dades permeten afirmar que no s'està produint una invasió de població procedent del Tercer Món cap als països rics, en tant que la major part de corrents migratoris tenen lloc entre països del Sud. Contràriament al que es pensa, ni les inversions ni els ajuts econòmics des dels països centrals fins als perifèrics frenen l'emigració, sinó que més aviat estimulen els processos migratoris. Els fluxos migratoris actuen independentment de cicles econòmics i de la conjuntura a la societat receptora, la qual cosa fa que continuï arribant immigrants durant una recessió econòmica.

El darrer capítol del llibre realitza una anàlisi comparativa de les polítiques migratòries, prenent França i Alemanya, dos països amb una llarga història d'immigració, com a *tipus ideals*. El seu objectiu és dilucidar quines són les ideologies subjacents a aquestes polítiques i les seves repercussions sobre la realitat migratòria. Pel cas alemany, el reclutament de mà d'obra estrangera després de la Segona Guerra Mundial fou una estratègia per comptar amb un *exèrcit de reserva* que, en períodes de recessió, retornés al seu país d'origen. Tal com sosté l'autor, els estrangers eren només una mercaderia sobre la base de criteris estrictament econòmics. La política migratòria alemanya es basava en la voluntat explícita d'impedir l'assentament d'aquests treballadors, afavorint les estades rotatòries i d'absoluta temporalitat, oferint un sistema de permisos de treball i residència molt limitats en el temps i no propiciant la reunificació familiar. Des d'aquest plantejament, no tenia cap mena de sentit preocupar-se per les polítiques d'integració dels immigrants. El model francès, basat en la fórmula republicana tradicional d'assimilació i d'incorporació cívica, se situa a l'extrem contrari, en tant que concebé la immigració com l'assentament permanent de famílies i com la conversió dels immigrants en ciutadans francesos. En nom del procés d'assimilació, es tendia a

seleccionar aquells immigrants procedents de cultures properes (italians i espanyols, per exemple), els quals consideraven més fàcilment integrables als valors de la cultura francesa. Ara bé, la crisi econòmica dels setanta constitueix un punt d'inflexió i tant a França com a Alemanya s'atura el reclutament de treballadors estrangers. El fre a la immigració té com a repercussions les entrades il·legals, l'assentament permanent dels immigrants al país receptor, el reagrupament familiar i l'abandonament de la idea de retorn. Aquest fet, segons l'autor, confirma un cop més que la immigració no pot ser regulada mitjançant decrets estatals i que té la seva pròpia dinàmica. En tots dos països aflora amb vehemència la preocupació pels problemes polítics i socials associats a una població immigrant que té intenció de romandre a la societat receptora.

L'autor conclou l'obra amb una breu reflexió sobre la problemàtica de l'exclusió social dels immigrants a les societats receptores, tot denunciant la necessitat d'establir polítiques concretes que intentin combatre-la. Manté que el concepte d'exclusió té una gran capacitat explicativa i el defineix multidimensionalment, partint de la contribució del sociòleg francès A. Touraine (p. 282), de manera que l'exclusió no només es refereix a aquells qui són fora del mercat de treball, sinó que també té molt a veure amb l'accés desigual als drets civils, socials i polítics i a la cultura.

Considero aquesta obra un gran avenç en l'estudi de la immigració, en tant que és capaç de copsar la totalitat del procés migratori, des de l'origen fins al destí. Habitualment, la bibliografia existent només se centra en algun dels elements que intervenen en el procés migratori de manera aïllada. Ubaldo Martínez Veiga penetra dins la caixa negra de la immigració, n'extreu amb èxit totes les variables, tant les macroestructurals com les microestructurals, i aconsegueix imbricar-les dins un esquema d'anàlisi de gran

capacitat heurística. Sens dubte, la imminent publicació de les dades qualitatives de la recerca servirà per completar encara més aquest esquema analític.

Ubaldo Martínez Veiga no es limita a aportar dades empíriques, sinó que va més enllà i ofereix una teoria capaç d'incorporar gran varietat de perspectives i de nivells i de relacionar-los, superant així bona part de les teories existents, caracteritzades per la seva excessiva fragmentació. L'autor combina amb èxit els postulats d'Alejandro Portes sobre els condicionants de les migracions, la teoria de xarxes i una reformulació de la teoria de la segmentació que intenta explicar el treball dels immigrants. Una de les aporta-

cions que més destacaria de la seva obra és el reforçament de la naturalesa social del fenomen migratori, en tant que l'autor emfasitza el paper de les xarxes migratòries com a estructurador del procés migratori, tant a les societats d'origen com a les receptores. Al marge que el lector pugui estar d'acord o no amb l'autor pel que fa al pes específic que atorga als factors socials i als econòmics, la importància d'aquesta obra rau en el fet d'evidenciar la necessitat d'aproximar-se a la migració contemporània de manera multidisciplinària i no només des del nivell de l'anàlisi econòmica.

Sònia Parella Rubio